

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

8 maja 2026 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Paweł Grzegorzczak (przewodniczący)

SSN Monika Koba (sprawozdawca)

SSN Karol Weitz

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 8 maja 2026 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej Bank spółki akcyjnej w W.
od wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu
z 11 lutego 2022 r., II Ca 1337/21,
w sprawie z powództwa I.G. i K.G.
przeciwko Bank spółce akcyjnej w W.
o zapłatę,

1) oddala skargę kasacyjną,

**2) zasądza od pozwanego na rzecz powodów kwotę 2.700
(dwa tysiące siedemset) złotych tytułem zwrotu kosztów
postępowania kasacyjnego z odsetkami w wysokości odsetek
ustawowych za opóźnienie za czas po upływie tygodnia od dnia
doręczenia pozwanemu odpisu niniejszego wyroku do dnia
zapłaty.**

Monika Koba

Paweł Grzegorzczak

Karol Weitz

[A.T.]

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 18 stycznia 2021 r. Sąd Rejonowy w Szamotułach: 1) oddalił powództwo o zasądzenie od pozwanego Bank spółki akcyjnej w W. (dalej także jako: „Bank”) na rzecz powódki I.G. kwoty 1 000 zł oraz kwoty 250 CHF każdorazowo wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od 18 kwietnia 2018r. i o zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda K.G. kwoty 1 000 zł oraz kwoty 250 CHF każdorazowo wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od 18 kwietnia 2018r., rozszerzone następnie co do kwot głównych pismem z 9 stycznia 2020 r. do kwot na rzecz powódki 2 265,79 zł i 255 CHF i na rzecz powoda 2 265,79 zł i 255 CHF, rozszerzone następnie co do kwot głównych pismem z 2 listopada 2020 r. na rzecz powódki do kwot 25 500 zł i 1 000 CHF i na rzecz powoda 25 500 zł i 1 000 CHF; 2) oddalił powództwo o zasądzenie od pozwanego na rzecz powódki kwoty 450 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od 18 kwietnia 2018 r. i o zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda kwoty 450 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od 18 kwietnia 2018 r., rozszerzone następnie co do kwot głównych pismem z 9 stycznia 2020 r. do kwot na rzecz powódki 648,55 zł i na rzecz powoda 648,55 zł., rozszerzone następnie co do kwot głównych pismem z 2 listopada 2020 r. do kwot na rzecz powódki 26 632,04 zł i na rzecz powoda 26 632,04 zł.; 3) zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 37 000 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od 18 kwietnia 2018 r. do dnia zapłaty; 4) zasądził od pozwanego na rzecz powoda kwotę 37 000 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od 18 kwietnia 2018 r. do dnia zapłaty; 5) kosztami postępowania obciążył pozwanego w całości i z tego tytułu zasądził na rzecz powodów kwotę 6 434 zł.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że na początku 2008 r. powodowie postanowili zaciągnąć kredyt na zakup nieruchomości. Po trwających kilka miesięcy negocjacjach z Bankiem 28 kwietnia 2008 r. złożyli wniosek kredytowy na kwotę 853 202,50 zł, z czego 850 000 zł miało być postawione do dyspozycji powodów, a 3 202,50 zł miało stanowić podlegające kredytowaniu koszty udzielenia kredytu. Kwota 853 202,50 zł po przeliczeniu na CHF wyniosła 411 479,38 CHF. Przeliczenia tego dokonał pracownik Banku po kursie ustalonym przez Bank na podstawie tabeli

kursów obowiązującej w Banku bez możliwości jego negocjowania. W dacie złożenia wniosku powodowie podpisali oświadczenie o ponoszeniu ryzyka walutowego i ryzyka zmiennej stopy procentowej dla kredytów hipotecznych. W oświadczeniu sporządzonym na wzorze przygotowanym przez Bank wskazano, że po przedstawieniu oferty kredytu w złotych i w walucie wymienialnej oraz po zapoznaniu się z ofertą powodowie wybrali kredyt w walucie wymienialnej, mając pełną świadomość, że w okresie obowiązywania umowy może nastąpić wzrost kursu waluty kredytu, co spowoduje podwyższenie kwoty kredytu przypadającej do spłaty określonej w złotych. Powodom przedstawiono symulację porównawczą kredytu w PLN i CHF z wysokością raty kredytu w PLN i w CHF w oparciu o jedynie aktualny kurs CHF; nie prowadzono analizy ewentualnych wahań kursu waluty. Powodowie potwierdzili otrzymanie informacji o kosztach obsługi kredytu w przypadku niekorzystnej zmiany kursu waluty. Oświadczyli, że są świadomi, iż oprocentowanie kredytu jest zmienne i w okresie obowiązywania umowy może ulec podwyższeniu w związku ze wzrostem stopy referencyjnej, co spowoduje podwyższenie kwoty raty odsetkowej przypadającej do spłaty. Powódka wyraziła wątpliwości co do sytuacji kredytobiorców w razie wzrostu kursu waluty, jednakże doradca uspokoiła powodów wskazując na stabilność waluty denominacji.

Decyzją Banku w sprawie ustalenia indywidualnych warunków obsługi kredytu hipotecznego w walucie wymienialnej CHF obniżono powodom wysokość marży Banku do poziomu 1,5%, odstąpiono od pobierania prowizji rekompensacyjnej od przedterminowo spłaconej kwoty kredytu i obniżono wysokość opłaty przygotowawczej do poziomu 0,4%. Były to jedyne indywidualnie wynegocjowane postanowienia umowy.

W dniu 12 czerwca 2008 r. powodowie zawarli z Bankiem umowę kredytu hipotecznego w walucie wymienialnej. Umowa została zawarta w oparciu o stosowany przez Bank gotowy wzorzec umowy, którego treść nie podlegała indywidualnym negocjacjom i uzgodnieniom między stronami.

Bank udzielił kredytobiorcom kredytu na zakup nieruchomości w kwocie 411 479,38 CHF, powiększonej o kwotę 1 645,92 CHF opłaty przygotowawczej, na okres od 12 czerwca 2008 r. do 14 maja 2035 r. Kwota kredytu miała zostać

wypłacona jednorazowo, bezgotówkowo na rzecz zbywcy nieruchomości w terminie do 31 sierpnia 2008 r. Zgodnie z § 37 ust. 1 Regulaminu kredytu hipotecznego i budowlanego (dalej: „Regulamin”) stanowiącego integralną część umowy jako gotowy wzorzec, nie podlegający negocjacom, kredyty w walutach wymienialnych wypłacane miały być w złotych, przy zastosowaniu kursu kupna waluty obowiązującego w Banku w chwili wypłaty. Powodowie byli zobowiązani do spłaty kredytu wraz z opłatą przygotowawczą i oprocentowaniem zmiennym ustalonym w oparciu o stopę referencyjną LIBOR 6-mies. zaokrągloną do 4-go miejsca po przecinku, obowiązującą w Banku w dniu podpisania umowy kredytu, a w okresie kredytowania - w pierwszym dniu kolejnego okresu stabilizacji oprocentowania oraz przy uwzględnieniu marży Banku w wysokości 1,50 punktu procentowego. Zgodnie z § 4 ust. 1 umowy i § 37 ust. 2 Regulaminu spłata kredytu miała następować w złotych. Zmiana kursu waluty (ustalanego w oparciu o kurs sprzedaży waluty obowiązujący w Banku w chwili spłaty) wpływała na wysokość salda kredytu oraz raty kapitałowo-odsetkowej. Kredyt z odsetkami miał być spłacany miesięcznie poprzez obciążenie w terminach płatności konta powodów w równych ratach kapitałowo-odsetkowych. W aneksie nr [...], uzgodniono, że kredyt miał być spłacany miesięcznie w równych ratach kapitałowych.

Zabezpieczenie kredytu stanowiły hipoteki zwykle łączne w kwocie 413 125,30 CHF, hipoteki kaucyjne do kwoty 206 562,65 CHF na nieruchomościach powodów, pełnomocnictwo do dysponowania rachunkiem osobistym powodów, weksel własny *in blanco* oraz ubezpieczenie niskiego wkładu własnego.

Bank wypłacił powodom tytułem kredytu jedynie kwotę 814 175,77 zł z uwagi na zmniejszenie kursu CHF ustalonego przez Bank w okresie pomiędzy złożeniem wniosku a dniem wypłaty. Różnicę w cenie nieruchomości powodowie pokryli ze środków własnych.

Powodowie byli obciążani poszczególnymi ratami spłaty kredytu, ustalonymi zgodnie z umową w oparciu o tabele kursów obowiązujące w Banku w drodze automatycznego przeliczenia, którego algorytm nie był znany kredytobiorcom i nie był udostępniany pracownikom obsługujących klientów detalicznych. W trakcie obowiązywania umowy doszło do znacznego wzrostu rynkowego kursu CHF;

zwiększył się także kurs CHF stosowany przez Bank. Aby zminimalizować niekorzystne skutki wynikające z tego dla powodów, z ich inicjatywy 6 października 2014 r. strony zawarły aneks nr [...] do umowy, ustalając, że spłata kredytu następuje w CHF w formie wpłaty na określony rachunek. Wskazano na możliwość dokonania zmiany sposobu spłaty kredytu przez kredytobiorców pod warunkiem złożenia w Banku stosownej dyspozycji. W § 4 aneksu sprecyzowano zasady ustalania przez Bank kursów walut.

Kredyt był spłacany przez powodów z ich majątku wspólnego początkowo w złotych, a od dnia zawarcia aneksu nr [...] w CHF, które nabywali w kantorach internetowych. Między innymi w dniu 5 sierpnia 2008 r. powodowie dokonali na poczet kredytu dwóch wpłat: 1 878,05 zł (w przeliczeniu wg kursu Banku: 918,45 CHF) i 200 000 zł (w przeliczeniu wg kursu Banku: 97 809,08 CHF).

W tak ustalonym stanie faktycznym – na podstawie art. 405 w zw. z art. 410 k.c. - Sąd Okręgowy uznał za zasadne powództwo ewentualne oparte na przesłankowym stwierdzeniu nieważności umowy, oddalił natomiast powództwo główne w zakresie żądań opisanych w punktach 1 i 2 wyroku.

Podzielił stanowisko powodów dotyczące abuzywności stanowiącej główne świadczenie stron klauzuli denominującej kwotę kredytu i kwotę rat kapitałowo-odsetkowych z uwagi na dowolne kształtowanie przez pozwanego kursu waluty w tabeli kursowej stanowiącej podstawę przeliczeń (art. 385¹ § 1 k.c.). Przyjął, że konsekwencją wystąpienia w umowie klauzuli niedozwolonej jest upadek umowy z uwagi na brak obiektywnego mechanizmu pozwalającego ustalić wysokość świadczeń stron. Zdaniem Sądu Rejonowego oceny uzasadniającej przesłankowe ustalenie nieważności umowy nie zmienia zawarcie przez strony aneksu nr [...] do umowy. Doprowadził on wprawdzie umowę do stanu umożliwiającego jej wykonanie w walucie obcej, nie konwalidował jej jednak w zakresie pierwotnego świadczenia Banku, czyli wypłaty kwoty kredytu w CHF. Podkreślił także, że nie ma możliwości konwalidacji umowy bezwzględnie nieważnej.

Wskazał, że świadczenia spełnione przez powodów w wykonaniu nieważnej umowy stają się nienależne. Kwota dochodzona z tego tytułu (74 000 zł) mieści się w kwocie nienależnie spełnionej przez powodów na rzecz pozwanego, która jest

znacznie wyższa, skoro już na początku wykonywania umowy powodowie uiścili na poczet spłaty kredytu 200 000 zł.

Sąd Rejonowy stwierdził także, że możliwe było żądanie przez powodów całej kwoty na ich rzecz łącznie, gdyż nienależne świadczenie zostało spełnione z majątku wspólnego. Jednakże ukształtowanie żądania po połowie (37 000 zł) dla każdego z małżonków również jest w ocenie tego Sądu dopuszczalne.

Jako bezzasadny Sąd Rejonowy ocenił zgłoszony przez pozwanego zarzut przedawnienia. Miał na względzie, że roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia przedawnia się na zasadach ogólnych z upływem 10 lat. Termin ten nie mógł upłynąć, skoro świadczenia były uiszczane przez powodów od 2008 r., natomiast w 2017 r. zostało złożone zawezwanie do próby ugodowej obejmujące znacznie większą kwotę niż objęta pozwem (art. 123 § 1 pkt 1 k.c.). O odsetkach ustawowych za opóźnienie od zasądzonych kwot orzekł na podstawie art. 481 § 1 i 2 k.c. mając na względzie, że 18 kwietnia 2018 r. pozwany pozostawał już w opóźnieniu ze spełnieniem swego świadczenia z uwagi na doręczenie zawezwania do próby ugodowej.

Wyrokiem z 11 lutego 2022 r. Sąd Okręgowy w Poznaniu oddalił apelację pozwanego, dzieląc ustalenia faktyczne i w zasadniczym zakresie oceny prawne Sądu pierwszej instancji.

Sąd Okręgowy zaakceptował także stanowisko Sądu Rejonowego odnośnie do braku podstaw do przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego na okoliczności wskazane przez pozwanego w piśmie procesowym z 2 czerwca 2020 r. Stwierdził, że przesłankowe ustalenie nieważności umowy oznacza, że spełnione przez powodów świadczenia były nienależne, a poza sporem pozostawało, że dochodzona pozwem kwota 74 000 zł mieści się w tym zakresie. W konsekwencji wnioskowany dowód nie dotyczył faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 227 k.p.c.) i podlegał oddaleniu jako zmierzający jedynie do przedłużenia postępowania (art. 235² pkt 5 k.p.c.).

Sąd Okręgowy nie podzielił zarzutów apelacji dotyczących dokonanej przez Sąd Rejonowy oceny zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego. Stwierdził, że nie było powodu do podważenia wiarygodności zeznań powodów odnośnie do

minimalizowania przez pracowników Banku na etapie przedkontraktowym ryzyka związanego ze wzrostem kursu waluty CHF z powołaniem na stabilność tej waluty. Uznał także, że prawidłowego poinformowania powodów o ryzyku kursowym i ich świadomości co do obciążenia ryzykiem walutowym nie można wyłącznie sprowadzać do podpisania przez nich oświadczenia o otrzymaniu informacji o kosztach obsługi kredytu w przypadku niekorzystnej zmiany kursu waluty. Podkreślił, że konsument zawierając umowę kredytu denominowanego w walucie obcej jest świadomy (a przynajmniej powinien być świadomy) ryzyka wynikającego ze zmienności kursów walut obcych. Ryzyko to nie ma jednak żadnego wpływu na ryzyko związane z możliwością dowolnego kształtowania przez pozwanego kursu wymiany waluty. Odnośnie do ryzyka walutowego stwierdził, że powodom przedstawiono wyłącznie symulację porównawczą kredytu w PLN i CHF w oparciu o aktualny kurs CHF z wysokością raty kredytu w PLN i w CHF. Podpisanie natomiast przez powodów oświadczenia, przedstawianie im również oferty zawarcia umowy w złotych, czy też nie gwarantowania przez pracowników Banku stabilnego kursu franka, nie ma jego zdaniem przesądzającego znaczenia dla ostatecznej konkluzji dotyczącej abuzywności klauzuli waloryzacyjnej.

Sąd Okręgowy podzielił stanowisko Sądu Rejonowego, że zawarcie umowy łączącej strony było dopuszczalne na gruncie art. 69 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r., poz. 1896 – dalej: „Prawo Bankowe” lub „p.b.”) i mieściło się w granicach art. 353¹ k.c., jednak umowa ta zawierała abuzywną klauzulę denominacyjną stanowiącą główny przedmiot umowy (art. 385¹ § 1 k.c. w zw. z art. 4 i 6 dyrektywy Rady Wspólnot Europejskich nr 93/13/EWG dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. UE. L. 1993.95.29 – dalej: „Dyrektywa 93/13” lub „Dyrektywa”). Postanowienia składające się na przyjęty w umowie mechanizm denominacji mogły być jednak oceniane pod kątem ich nieuczciwego charakteru z uwagi na brak jednoznaczności w ich sformułowaniu. Spełnienie warunku jednoznaczności nie może się bowiem sprowadzać wyłącznie do formalnego pouczenia o możliwości wzrostu kursu waluty, lecz wymaga przekazania niezbędnych informacji w sposób, który umożliwia konsumentowi oszacowanie -

potencjalnie istotnych — konsekwencji ekonomicznych ocenianej klauzuli dla jego zobowiązań finansowych.

Odwołując się do orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: „TSUE”) stwierdził, że kredytobiorca musi zostać jasno poinformowany, że podpisując umowę kredytu w obcej walucie, ponosi pewne ryzyko kursowe, które z ekonomicznego punktu widzenia może okazać się dla niego trudne do udźwignięcia w przypadku dewaluacji waluty, w której otrzymuje wynagrodzenie. Przedsiębiorca musi zatem przedstawić ewentualne wahania kursów wymiany i ryzyko wiążące się z zaciągnięciem kredytu w walucie obcej, zwłaszcza w przypadku, gdy kredytobiorca nie uzyskuje dochodów w tej walucie.

W ocenie Sądu Okręgowego pozwany nie dopełnił wymogu sformułowania postanowień umownych zawierających ryzyko wymiany (klauzula waloryzacyjna) w sposób jasny i zrozumiały dla powodów. Informacje przez niego udzielone sprowadzały się do formalnego pouczenia o ryzyku kursowym i możliwości wzrostu kosztów obsługi kredytu w razie niekorzystnych wahań kursów walut. Taki zakres informacji uniemożliwiał powodom rozeznanie jakie mogą być dla nich realne skutki ekonomiczne zaciąganego zobowiązania. Podkreślił, że pozwany nie przedstawił materiału dowodowego wykazującego, że przekazał powodom jakiejkolwiek dalsze informacje, w tym przykładowo prognozy wahań kursu CHF, informację o czynnikach ryzyka wzrostu tego kursu w okresie kredytowania oraz symulacje wskazujące, jak kształtowałby się koszt kredytowania w przypadku przewidywanych zmian kursu CHF w okresie kredytowania i skutków znacznego osłabienia się złotego do tej waluty.

Sąd Okręgowy podzielił także stanowisko Sądu Rejonowego, że konsekwencją wystąpienia w umowie abuzywnej klauzuli denominacyjnej jest upadek umowy (art. 6 Dyrektywy nr 93/13). Podkreślił, że zgodnie z orzecznictwem TSUE wprowadzenie w miejsce niedozwolonych klauzul innego mechanizmu waloryzacji jest możliwe jedynie, gdy konsument następczo udzieli świadomej, wyraźnej i wolnej zgody na postanowienie umowy o charakterze abuzywnym i w ten sposób jednostronnie przywróci mu skuteczność. W wypadku, gdy konsument po rozeznaniu wynikających z tego konsekwencji, woli nie powoływać się na system

ochrony zagwarantowany mu w Dyrektywie nr 93/13 nie ma podstaw do stosowania tego systemu. Odmowa potwierdzenia przed konsumenta związania klauzulami ocenionymi jako abuzywne albo bezskuteczny upływ wyznaczonego mu w tym celu terminu, prowadzi ostatecznie na gruncie prawa materialnego do bezskuteczności abuzywnych postanowień umownych, natomiast potwierdzenie - do ich pełnej skuteczności *ex tunc*. Stwierdził, że w rozpoznawanym przypadku powodowie zgłosili żądania związane z nieważnością umowy i takie stanowisko konsekwentnie prezentowali w sprawie.

Sąd Okręgowy podzielił także stanowisko Sądu Rejonowego w zakresie przyjęcia, że roszczenie dochodzone pozwem nie było przedawnione, a żądanie zasądzenia odsetek od zasądzonej kwoty prawidłowo określone w świetle art. 481 § 1 w zw. z art. 455 k.c.

W skardze kasacyjnej pozwany zaskarżył wyrok Sądu Okręgowego w całości wnosząc o jego uchylenie i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania.

Zaskarżonemu wyrokowi zarzucił:

1. naruszenie prawa materialnego:

1. art. 385¹ § 1 k.c. w związku z art. 4 ust. 2 Dyrektywy 93/13 w związku z art. 58 § 1 k.c. poprzez ich niewłaściwe zastosowanie:

1. skutkujące uznaniem, że postanowienia przeliczeniowe zawarte w umowie o kredyt oraz Regulaminie są abuzywne z uwagi na przyznanie Bankowi jednostronnej możliwości ustalania wysokości świadczeń przy równoczesnym braku w dokumentacji kredytowej opisu zasad ustalania kursów, podczas gdy: (i) powierzenie Bankowi ustalenia sposobu przeliczania rat kapitałowo-odsetkowych i wypłaty kredytu jest prawnie dopuszczalne, (ii) odniesienie do kursów kupna i sprzedaży przy wypłacie i spłacie kredytu denominowanego stanowiło w dacie zawierania umowy o kredyt zwyczaj, (iii) odniesienie do kursów kupna i sprzedaży następowało w Regulaminie, a zatem powodowie powinni być tego świadomi;

2. polegające na uznaniu, że klauzule przeliczeniowe określają główne świadczenia stron, podczas gdy należy odróżnić klauzule ryzyka walutowego

dotyczące zastosowania mechanizmu odniesienia zobowiązania kredytowego do kursu waluty obcej ("klauzule ryzyka walutowego") oraz klauzule spreadów walutowych dotyczące wyłącznie odesłania do stosowanych przez bank kursów walutowych ("klauzule spreadowe"). W świetle aktualnego na dzień orzekania orzecznictwa TSUE wyłącznie klauzule ryzyka walutowego, uwzględnivszy wyżej wspomniane wyodrębnienie, są uznawane za postanowienia określające główne świadczenia stron, zaś klauzule spreadowe głównych świadczeń stron nie określają. W konsekwencji Sąd orzekł o upadku umowy, mimo że po wyeliminowaniu z niej klauzul spreadowych w dalszym ciągu zawiera postanowienia określające główne świadczenia stron i jako taka pozostaje ważna oraz może nadal być wykonywana; niezależnie od tego, że wbrew ustaleniom Sądu klauzule określające sposób ustalenia świadczenia wypłacanego powodom w PLN oraz sposób spłaty kredytu nie stanowią klauzul abuzywnych;

3. art. 385¹ § 1 zdanie drugie k.c. w związku z art. 4 ust. 2 Dyrektywy 93/13 poprzez jego niewłaściwe zastosowanie, polegające na braku przyjęcia, że postanowienia umowy stron przewidujące mechanizm denominowania kredytu w walucie CHF (klauzule ryzyka walutowego) zostały sformułowane w sposób jednoznaczny, w sytuacji gdy brzmienie omawianych klauzul, wyrażonych prostym i zrozumiałym językiem, w sposób jednoznaczny wskazuje, że kredyt jest denominowany do waluty obcej (CHF), co w konsekwencji doprowadziło do nieuzasadnionego przeprowadzenia oceny tych klauzul przez pryzmat przesłanek, o których mowa w art. 385¹ § 1 k.c. oraz w art. 3 ust. 1 Dyrektywy 93/13 wraz z klauzulami spreadowymi i uznania umowy za nieważną w całości;

4. art. 385¹ § 2 k.c., art. 385² k.c., art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 6 ust. 1 Dyrektywy 93/13, poprzez ich błędną wykładnię skutkującą stwierdzeniem, że uznanie kwestionowanych postanowień za niedozwolone postanowienia umowne skutkuje nieważnością umowy, podczas gdy w pierwszej kolejności Sąd winien zbadać, czy możliwe jest utrzymanie umowy w mocy, zwłaszcza w kontekście unijnych zasad proporcjonalności sankcji, pewności prawa i równości;

5. art. 65 § 1 i § 2 k.c. oraz art. 358 § 2 k.c., wszystkich w związku z art. 6 ust. 1 Dyrektywy 93/13, poprzez ich niezastosowanie i brak przyjęcia, że

dopuszczalnym jest odwołanie się przy wykładni umowy do bezwzględnie obowiązującego i bezpośrednio stosowanego przepisu prawa krajowego w postaci art. 69 ust. 3 p.b, wykładni oświadczeń woli stron w myśl art. 65 k.c., bądź też normy dyspozytywnej w postaci art. 358 § 2 k.c. w miejsce uznanych za niedozwolone postanowienia umowne klauzul spreadowych odsyłających przy dokonywaniu rozliczeń w ramach stosunku umownego stron do tabel kursowych banku, podczas gdy taki proces stosowania prawa pozwala na przywrócenie równowagi kontraktowej stron przy jednoczesnym zachowaniu ważności umowy, wprost służy realizacji celów Dyrektywy 93/13, a ponadto jest zgodny z przepisami prawa krajowego;

1. naruszenie prawa procesowego:

- art. 380 k.p.c., poprzez nieuwzględnienie wniosku Banku o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego. Tymczasem jak wynika z powołanych w pkt I uzasadnienia skargi kasacyjnej wyroków TSUE z 2021 r.: (i) w przypadku klauzul abuzywnych należy zbadać, czy istnieje możliwość utrzymania umowy w mocy, (ii) wola konsumenta co do utrzymania umowy w mocy albo nie, nie jest decydująca, (iii) można zastosować przepis pozwalający na utrzymanie umowy w mocy, tu: można zastosować kurs średni NBP;

- art. 382 k.p.c., poprzez pominięcie przy ocenie stopnia wywiązania się przez pozwanego z obowiązku podania powodom odpowiednich informacji o umowie o kredyt części materiału dowodowego w postaci zeznań świadków A.W. i M.N. oraz „Informacji o kosztach obsługi kredytu hipotecznego, budowlanego, konsolidacyjnego i pożyczki hipotecznej w przypadku niekorzystnej zmiany kursu waluty stopy procentowej”, z których - łącznie z „Oświadczeniem o ponoszeniu ryzyka walutowego i/lub ryzyka zmiennej stopy procentowej”, podpisanym przez powodów wynika, że zostali w prawidłowy i adekwatny na ówczesny czas poinformowani o oferowanym produkcie, w tym o ryzyku kursowym.

Powodowie w odpowiedzi na skargę kasacyjną wnieśli o jej oddalenie i zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie zasługuje na uwzględnienie.

Zarzut naruszenia art. 380 k.p.c. usuwa się spod kontroli Sądu Najwyższego w postępowaniu kasacyjnym. Sąd Okręgowy pominął bowiem na rozprawie 11 stycznia 2022 r. wniosek pozwanego o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego, a obecna na rozprawie pełnomocnik pozwanego nie zgłosiła zastrzeżenia w trybie art. 162 k.p.c. dotyczącego podjętego w tym przedmiocie przez ten Sąd postanowienia (k. 852).

Niezależnie od powyższego ponowiony przez pozwanego w apelacji wniosek o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego (k. 811 i k. 812 *verte*) dotyczył okoliczności nieistotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęto bowiem, że bez znaczenia jest to, w jaki sposób Bank rzeczywiście stosował abuzywne postanowienia umowne, w szczególności czy przynosiły mu one nieuzasadnione korzyści i czy opierał się na powszechnej i utrwalonej praktyce bankowej. O tym bowiem czy postanowienie jest niedozwolone decydują okoliczności z chwili zawarcia umowy (art. 385¹ k.c. i art. 385² k.c.). Skoro zgłoszony przez pozwanego wniosek miał zmierzać do wykazania, że kursy przez niego stosowane do rozliczenia kredytu były kursami rynkowymi, a z przysługującej mu swobody korzystał w sposób oględny, nie naruszając interesów powodów, to prowadzenie na tę okoliczność postępowania dowodowego nie mogło mieć istotnego wpływu na wynik sprawy. Sąd Okręgowy trafnie także przyjął, że ocena abuzywności zakwestionowanych przez powodów klauzul umownych należy do jego kompetencji i powinna się odbywać na podstawie tekstu umowy. Ponadto wobec objęcia przez powodów żądaniem pozwu jedynie części kwoty nienależnego świadczenia i wobec stwierdzenia nieważności umowy kredytu, bez znaczenia było dokonywanie przez biegłego wnioskowanych przez skarżącego w piśmie procesowym z 2 czerwca 2020 r. wyliczeń (k. 717).

Chybiony jest także zarzut naruszenia art. 382 k.p.c. Analiza motywów rozstrzygnięcia Sądu Okręgowego nie potwierdza tezy, by pominął on dowody wyszczególnione przez pozwanego w punkcie szóstym zarzutów skargi. Sąd ten

podzielając bowiem ustalenia faktyczne i ocenę dowodów przeprowadzoną przez Sąd Rejonowy uwzględnił zeznania świadków pracowników pozwanego A.W. i M.N. jak i „Informacji o kosztach obsługi kredytu hipotecznego, budowlanego, konsolidacyjnego i pożyczki hipotecznej w przypadku niekorzystnej zmiany kursu waluty, stopy procentowej”, ale w przeciwieństwie do skarżącego brał pod uwagę całokształt zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego i w ramach tej oceny wyprowadził z tych dowodów inne wnioski niż oczekiwane przez pozwanego (strona 20-21 uzasadnienia). Przyjęcie przez Sąd Okręgowy, że na etapie przedkontraktowym doszło do deficytu informacyjnego Banku w stosunku do powodów było wynikiem oceny zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego, a nie jego pominięcia. Zarzuty te dotyczą zatem kwestii, które uchylają się od kontroli Sądu Najwyższego w postępowaniu kasacyjnym (art. 398³ § 3 i 398¹³ § 2 k.p.c.).

Na uwzględnienie nie zasługują także zarzuty naruszenia prawa materialnego.

W dacie zawarcia przez strony umowy kredytowej (12 czerwca 2008 r.) ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe nie zawierała uregulowań, które odnosiłyby się do umów kredytu denominowanego w walucie obcej, co nie oznacza, że umowy, w których waluta obca pełniła funkcję waloryzacyjną, nie były – zgodnie z zasadą swobody umów (art. 353¹ k.c.) - dopuszczalne. Stanowisko to potwierdza ustawa z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011, nr 165, poz. 984 dalej: „ustawa *antyspreadowa*”), której przepisy znajdują zastosowanie także w stosunku do umów zawartych przed dniem jej wejścia w życie, w zakresie niespłaconej jeszcze części kredytu (art. 69 ust.2 pkt 4a i art. 75b Pr.b. w zw. z art. 4 i art. 5 ust. 1 ustawy *antyspreadowej*).

Umowa kredytu denominowanego mieści się w konstrukcji ogólnej umowy kredytu bankowego i stanowi jej możliwy wariant, odmienną natomiast kwestią jest, że może ona zawierać klauzule niedozwolone (zob. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z 24 czerwca 2022 r., II CSKP 10/22, niepubl.; z 27 maja 2022 r., II CSKP 395/22, niepubl.; z 29 kwietnia 2015 r., V CSK 445/14, niepubl.; i z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr B, poz. 20).

Zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c. postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki

w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Artykuł 3 ust. 1 Dyrektywy stanowi natomiast, że warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, mogą być uznane za nieuczciwe, jeżeli stoją w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodując znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta. Przepisy dotyczące klauzul abuzywnych stanowią implementację Dyrektywy, dokonując ich wykładni uwzględnić zatem należy, dorobek orzecniczy TSUE.

W aktualnym orzecnictwie tego Trybunału rozróżnia się abuzywność postanowień dotyczących kryteriów przeliczania waluty krajowej na walutę indeksacji (klauzule kursowe, *spreadowe*), od klauzul ryzyka walutowego, dotyczących obciążenia konsumenta negatywnymi następstwami deprecjacji waluty krajowej, jako kompensata za korzystniejszą stopę procentową (zob. m.in. wyroki z 20 września 2017 r., C- 186/16, *Ruxandra Andrucu i in. Banca Romaneasca*; z 22 lutego 2018 r., C-119/17; i z 20 września 2018 r., C – 51/17, *OTP Bank Nyrt. I in. przeciwko Terez Illyez i in.*).

Chybiony jest jednak zarzut dotyczący niedostatecznego wyodrębnienia przez Sąd Okręgowy klauzuli ryzyka walutowego od klauzuli *spreadowej*. Klauzule te – w ramach przyjętego w umowie mechanizmu denominacji - są ze sobą ściśle powiązane, co ma istotne znaczenie z perspektywy możliwości utrzymania umowy w mocy wobec stwierdzenia abuzywności przynajmniej jednej z tych klauzul. Podział klauzul w sposób w jaki to ujmuje skarżący, jest zatem nieuzasadniony. W orzecnictwie Sądu Najwyższego wyjaśniono, że klauzula ryzyka walutowego nie może funkcjonować bez klauzuli kursowej określającej przeliczenie zobowiązań stron celem ustalenia wysokości ich świadczenia. Z kolei klauzula *spreadowa* nie ma racji bytu w umowie, w której nie zastosowano mechanizmu denominacji (indeksacji) i wynikającej z niego narażenia konsumenta na ryzyko kursowe. W konsekwencji stwierdzono, że klauzule przeliczeniowe i klauzule ryzyka walutowego składające się na przyjęty w umowach kredytowych mechanizm denominacji (indeksacji) - są ze sobą ściśle powiązane, a ich rozszczepienie jest zabiegiem sztucznym.

Stwierdzenie zatem abuzywności klauzuli przeliczeniowej prowadzi, w przypadku odmowy potwierdzenia przez konsumenta niedozwolonych postanowień umowy, do jej upadku (zob. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z 27 listopada 2019 r., II CSK 483/18, OSP 2021, z. 2, poz. 7; z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, z. B, poz. 20; z 10 maja 2022 r., II CSKP 285/22, niepubl.; z 13 maja 2022 r., II CSKP 464/22, niepubl.; z 8 listopada 2022 r., II CSKP 1153/22, niepubl.; z 26 stycznia 2023 r., II CSKP 722/22, niepubl.; z 20 lutego 2023 r., II CSKP 809/22, niepubl.; i z 18 kwietnia 2023 r., II CSKP 1511/22, niepubl.).

Możliwość uznania niedozwolonego charakteru postanowienia nie dotyczy postanowień określających główne świadczenia stron, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny (art. 385¹ § 1 zd. 2 k.c.). W aktualnym orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalony jest pogląd, że zastrzeżone w umowie kredytu złotowego denominowanego (indeksowanego) do waluty obcej klauzule kształtujące mechanizm denominacji (indeksacji) określają główne świadczenia stron. Odnoszą się one bowiem bezpośrednio do elementów przedmiotowo istotnych umowy kredytu bankowego, a zatem do oddania i zwrotu sumy kredytowej, której wysokość wprost kształtują. Również w orzecznictwie TSUE uznaje się, że klauzule ryzyka walutowego, które wiążą się z obciążeniem kredytobiorcy (konsumenta) ryzykiem zmiany kursu waluty i związanym z tym ryzykiem zwiększenia kosztu kredytu, określają główne świadczenia stron (zob. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17; z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18; z 30 września 2020 r., I CSK 556/18; z 24 lutego 2022 r., II CSKP 45/22, niepubl., a także wyroki TSUE z 3 października 2019 r., C – 260/18, K.J. *Dziubak* przeciwko *Raiffeisen Bank International AG*; z 10 czerwca 2021 r., C-776/19-C-782-19, VB i inni przeciwko *BNP Paribas Personal Finance SA* oraz *AV i in.* przeciwko *BNP Paribas Personal Finance SA, Procureur de la République*).

Wbrew stanowisku skarżącego Sąd Okręgowy trafnie przyjął, że klauzule denominacyjne zawarte w umowie łączącej strony nie zostały wyrażone w sposób jednoznaczny, a to otwiera dopuszczalność ich badania pod kątem abuzywności (art. 385¹ § 1 zd. 2 k.c.). Wymóg by warunek umowny był wyrażony prostym i zrozumiałym językiem (art. 4 ust. 2 Dyrektywy), obejmuje bowiem nie tylko to by był on zrozumiały dla konsumenta z gramatycznego (językowego) punktu widzenia,

ale także by umowa przedstawiała w sposób przejrzysty konkretne działania mechanizmu wymiany waluty obcej, do którego odnosi się ów warunek, a także związek między tym mechanizmem a mechanizmem przewidzianym w innych warunkach dotyczących uruchomienia kredytu, tak by konsument był w stanie oszacować, w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria, wpływające dla niego z tej umowy konsekwencje ekonomiczne, które mogą być trudne do udźwignięcia w przypadku spadku wartości waluty, w której otrzymuje wynagrodzenie w stosunku do waluty obcej, w której kredyt został udzielony.

Ryzyko kursowe towarzyszące umowom kredytowym zawierany na bardzo długi okres jest na tyle poważne, że jeżeli ma nim być w całości obciążony kredytobiorca, to jego decyzja podjęta w tym przedmiocie przez zaakceptowanie umowy musi być poprzedzona wykonaniem obowiązków informacyjnych przez kredytodawcę. Konieczne jest zatem przedstawienie mu nie tylko danych z okresu kiedy nie miały miejsca zdarzenia powodujące istotne wahania kursu lecz także przedstawienie zagrożeń będących wynikiem zdarzeń nadzwyczajnych mogących spowodować 100 – 200 % wzrost kursu waluty (zob. m.in. wyroki TSUE z 20 września 2017 r., C 186/16, *R. P. Andriciuć i in. przeciwko Banca Românească SA*; z 30 kwietnia 2014 r., C 26-13, *Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt*; z 20 września 2018 r., C-51/17 *OTP Bank Nyrt. I OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt. Przeciwko Teréz Ilyés i Emilowi Kissowi*; z 14 marca 2019 r., C-118/17, *Dunai przeciwko ERSTE Bank Hungary Zrt.*; z 10 czerwca 2021 r., C-776/19-782/19 *VB i inni przeciwko BNP Paribas Personal Finance SA oraz AV i in. przeciwko BNP Paribas Personal Finance SA, Procureur de la République* oraz wyroki Sądu Najwyższego z 24 czerwca 2022 r., II CSKP 10/22, niepubl.; i z 13 maja 2022 r., II CSKP 405/22, niepubl.).

Z wiążącej Sąd Najwyższy podstawy faktycznej zaskarżonego orzeczenia wynika, że Bank nie udzielił powodom informacji, które umożliwiłyby im rozeznanie, jak duże jest ryzyko wzrostu kursu CHF do PLN i w jakich proporcjach wzrost ten może nastąpić, uwzględniając dwudziestosiedmioletni okres związania stron umową. Przedstawione im symulacje nie obejmowały w ogóle historycznych kursów CHF do PLN, a jedynie aktualny kurs. Powodowie nie byli zatem w stanie ocenić wysokości swojego zobowiązania, a co za tym idzie ryzyka ekonomicznego związanego

z zawarciem umowy w sytuacji silnej deprecjacji waluty krajowej w stosunku do CHF. W konsekwencji nie otrzymali wystarczającej informacji o ryzyku kursowym, w sposób uzasadniający przyjęcie, że główne świadczenie zostało sformułowane w sposób jednoznaczny. Dostrzeżenia wymaga, że okoliczność, iż każdy przeciętny, racjonalnie działający konsument zdaje sobie sprawę ze zmienności kursu walutowego w czasie, nie może być identyfikowane z akceptacją nieuczciwego postanowienia umownego pozwalającego na nieograniczony wzrost zobowiązania bez jakiegokolwiek mechanizmu zabezpieczającego konsumenta i w oderwaniu od jego zobowiązania istniejącego w dacie zawarcia umowy.

Jak ustalono przy omawianiu warunków kredytu powodowie uzyskali informację, że kurs CHF jest stabilny, a wahania kursu mogą wystąpić, jednak będą nieznaczne, a zatem w niewielkim stopniu będą wpływać na wysokość raty do spłaty. Powodom w ogóle nie przedstawiono historycznych kursów CHF ani symulacji wysokości raty w przypadku zmiany kursu. Bank nie poinformował zatem powodów w sposób pełny, jasny i zrozumiały o ryzyku, związanym z zawarciem umowy, zwłaszcza w kontekście wniosków możliwych do wyprowadzenia z historycznych kursów CHF oraz wieloletniego okresu związania stron umową.

Prawidłowa informacja powinna natomiast uświadamiać konsumentowi, że ryzyko silnej deprecjacji złotego jest trudne do oszacowania w perspektywie długoterminowej i pozostaje realne. W konsekwencji nie może polegać na podawaniu informacji historycznych o wahanach waluty w okresie nieadekwatnym do czasu trwania umowy i upewnianiu konsumenta – jak to miało miejsce w okolicznościach sprawy - że waluta denominacji jest stabilna, a zagrożenia i ryzyka jedynie hipotetyczne i nieprawdopodobne. Przeciwnie, prawidłowa informacja powinna uświadamiać konsumentowi, że może dojść do sytuacji, w której rozmiar deprecjacji waluty denominacji może spowodować utratę jego zdolności do spłaty kredytu, z czym może się wiązać poważne ryzyko utraty nieruchomości obciążonej hipoteką zabezpieczającą spłatę kredytu (zob. m.in. wyroki TSUE z 10 czerwca 2021 r., C-776/19-782/19 VB i inni przeciwko *BNP Paribas Personal Finance SA* oraz AV i in. przeciwko *BNP Paribas Personal Finance SA, Procureur de la République*; z 20 września 2018 r., C-51/17 *OTP Bank Nyrt. I OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt. przeciwko Teréz Ilyés i Emilowi Kissowi*; z 20 września 2017 r., C-186/16

R. P. *Andriciuc i in.* przeciwko *Banca Românească SA*; oraz wyroki Sądu Najwyższego z 27 listopada 2019 r., II CSK 483/18, niepubl., z 24 lutego 2022 r., II CSKP 45/22.; z 13 maja 2022 r., II CSKP 464/22, niepubl.).

Stawiana w skardze kasacyjnej teza, że powodowie zostali pouczeni o ryzyku walutowym w sposób zrozumiały, jednoznaczny i czytelny nie koresponduje z wiążącą Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym podstawą faktyczną zaskarżonego orzeczenia (art. 398³ § 3 i 398¹³ § 2 k.p.c.). Wynika z niej, że poprzednik prawny pozwanego odebrał od powodów formalne pouczenie o ryzyku kursowym, nie poinformował ich o skali tego ryzyka, a kredyt oferował jako bezpieczny.

Skarżący nie uwzględnia także, że w orzecznictwie TSUE wyjaśniono, iż przewidziane w art. 5 Dyrektywy wymaganie przejrzystości postanowień umownych musi podlegać wykładni rozszerzającej i nie może zostać zawężone do ich prostego i zrozumiałego charakteru pod względem formalnym i gramatycznym. Dla poszanowania wymogu przejrzystości zasadnicze znaczenie ma kwestia czy umowa kredytu przedstawia w sposób przejrzysty powód i szczególne cechy mechanizmu zamiany waluty obcej, a także stosunek między tym mechanizmem a mechanizmem przewidzianym w innych warunkach umowy, tak aby konsument był w stanie zrozumieć, w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria, wpływające dla niego z tej umowy konsekwencje ekonomiczne. W konsekwencji decydujące jest to, czy w świetle całokształtu istotnych okoliczności faktycznych, w tym informacji dostarczonych przez kredytodawcę w ramach negocjacji danej umowy kredytu właściwie poinformowany oraz dostatecznie uważny i racjonalny przeciętny konsument mógł się dowiedzieć nie tylko o istnieniu wahań kursów wymiany obserwowanych na rynku walutowym, ale również oszacować – potencjalnie istotne – konsekwencje ekonomiczne, jakie ma dla niego zastosowanie kursu sprzedaży przy obliczaniu rat kredytu, którymi zostanie ostatecznie obciążony, a w rezultacie także całkowity koszt zaciągniętego przez siebie kredytu. Konsument musi bowiem móc zrozumieć, do czego się zobowiązuje, zwłaszcza co do sposobu obliczenia rat kredytu, który zaciąga. TSUE przyjął zatem, że art. 5 Dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że treść klauzuli umowy kredytu zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem ustalającej cenę zakupu i sprzedaży waluty obcej,

do której kredyt jest denominowany (indeksowany) powinna, na podstawie jasnych i zrozumiałych kryteriów, umożliwić właściwie poinformowanemu oraz dostatecznie uważnemu i racjonalnemu konsumentowi zrozumienie stosowania kursu wymiany waluty obcej stosowanego w celu obliczenia kwoty rat kredytu, w taki sposób aby konsument miał możliwość w każdej chwili samodzielnie ustalić kurs wymiany stosowany przez przedsiębiorcę (zob. wyroki TSUE z 27 stycznia 2021 r., C 229/19 i C-289/19, *Dexia Nederland*; z 13 października 2022 r., C 405/21, *Nova Kreditna Banka Maribor*; z 21 września 2023 r., C 139/22, *mBank* oraz postanowienia TSUE z 30 maja 2024 r., C-325/23, *Deutsche Bank Polska* i z 18 października 2023 r., C-117/23, *Eurobank Bulgaria*).

Dostrzeżenia także wymaga w związku z argumentacją skarżącego dotyczącą bezzasadnego obciążenia go obowiązkami informacyjnymi, których zakres miał nie wynikać z przepisów prawa w dacie zawarcia umowy, że wykładnia prawa unijnego dokonywana przez TSUE ma charakter deklaracyjny i jest skuteczna *ex tunc*, znajduje zatem zastosowanie – poza sytuacjami, gdy Trybunał zdecyduje się na ograniczenie skutków czasowych przyjmowanych przez siebie wykładni - także do stosunków prawnych powstałych przed wydaniem wyroku (zob. m. in. wyroki z 8 kwietnia 1976 r., 43/75, *Gabrielle Defrenne przeciwko Societe Anonyme Belge de Navigation Aerienne Sabena*, ECR 1976, s. 455 i z 6 marca 2007 r., C-292/04, *Wienand Meilicke, Heidi Christa Weyde i Marina Stöffler przeciwko Finanzamt Bonn-Innenstadt*).

Odnosnie do klauzul przeliczeniowych to dostrzeżenia wymaga, że jeżeli są one niejasne, to konsument nie ma możliwości samodzielnego określenia rozmiarów świadczenia należnego kredytodawcy. W ugruntowanym orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że klauzula pozwalająca na pełną swobodę decyzyjną banku przy kształtowaniu kursu waluty obcej jest klauzulą niedozwoloną, kształtując prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (art. 385¹ § 1 k.c.). Zarówno przeliczenie kwoty kredytu na PLN w chwili jego wypłaty, jak i przeliczenie z CHF na PLN w chwili wymagalności poszczególnych rat, służy bowiem określeniu wysokości świadczenia konsumenta. Postanowienia umowne uprawniające bank do jednostronnego ustalania kursów walut – tak, jak to ma miejsce w sprawie - są nietransparentne, pozwalają bowiem

Bankowi na arbitralne kształtowanie kursów walut, a tym samym zapewniają mu swobodę decyzyjną odnośnie do wysokości kosztów kredytu obciążających konsumenta.

Zgodnie z zasadą dobrych obyczajów koszty wynikające z zawartej z konsumentem umowy, powinny być możliwe do przewidzenia. Jest tak także wtedy, gdy swoboda banku w ustaleniu wysokości kursu jest w jakiś sposób ograniczona, przez wprowadzenie pewnych elementów obiektywnych przy jego określaniu, jeżeli nie precyzuje ona wszystkich czynników ustalanych przez bank w celu oznaczenia kursu wymiany (zob. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134; z 8 września 2016 r., II CSK 750/15, niepubl.; z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, niepubl.; z 19 września 2018 r., I CNP 39/17, niepubl.; z 24 października 2018 r., II CSK 632/17, niepubl.; z 13 grudnia 2018 r., V CSK 559/17, niepubl.; z 27 lutego 2019 r., II CSK 19/18, niepubl.; z 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115; z 9 maja 2019 r., I CSK 242/18, niepubl.; z 29 października 2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020 r., nr 7-8, poz. 64; z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, Glosa 2020, nr 4, s. 67 i n.; z 30 września 2020 r., I CSK 556/18, niepubl.; i z 13 maja 2022 r., II CSKP 464/22, niepubl.).

Taki sam pogląd został wypracowany w orzecznictwie TSUE dotyczącym postanowień Dyrektywy. Podkreślono w nim, że treść klauzuli umowy kredytu zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem ustalającej cenę zakupu i sprzedaży waluty obcej, do której kredyt jest indeksowany, powinna na podstawie jasnych i zrozumiałych kryteriów umożliwić właściwie poinformowanemu oraz dostatecznie uważnemu i racjonalnemu konsumentowi zrozumienie sposobu ustalania kursu wymiany waluty obcej, stosowanego w celu obliczenia rat kredytu, w taki sposób by miał on możliwość w każdej chwili samodzielnie ustalić kurs wymiany stosowany przez przedsiębiorcę (zob. m.in. wyrok z 18 listopada 2021 r., C – 212/20, M.P., B.P. przeciwko „A”).

Bez znaczenia jest przy tym to, w jaki sposób Bank rzeczywiście stosował abuzywne postanowienia umowne, w szczególności czy przynosiły mu one nieuzasadnione korzyści. O tym bowiem czy postanowienie jest niedozwolone

decydują okoliczności z chwili zawarcia umowy. Odwoływanie się zatem do sposobu wykonywania umowy, w tym w kontekście korzystnych dla powodów różnic między kredytami złotowymi a udzielanymi w walucie (CHF) oraz stosowanego przez pozwanego kursu rynkowego przy rozliczeniach spłat nie ma istotnego znaczenia. Przeciwne stanowisko nie jest możliwe do zaakceptowania ze względów konstrukcyjnych oznaczałoby bowiem, że o tym czy postanowienie jest abuzywne można by dowiedzieć się dopiero po wykonaniu umowy w całości, kiedy znany jest już ostateczny sposób korzystania z danego postanowienia, co pozostawałoby w sprzeczności z podstawowymi zasadami dotyczącymi sankcji dotyczących wadliwych czynności prawnych (zob. m.in. uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15 i z 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, nr 1, poz. 2 oraz orzecznictwo TSUE przytoczone w jej uzasadnieniu).

Klauzula kursowa w umowie łączącej strony wymogów tych nie spełniała. Na jej podstawie pozwany mógł dowolnie ustalić wysokość oddanej do dyspozycji powodów kwoty kredytu w złotych, a także wysokość uiszczanych spłat na walutę obcą, a powodowie nie byli w stanie oszacować kwoty, którą mieli obowiązek świadczyć, skoro zasady przewalutowania określał jednostronnie Bank.

Sytuacja, w której konsument dowiaduje się o poziomie zadłużenia ratalnego, już spłaconego w związku z podjęciem odpowiedniej sumy z jego rachunku jest nie do zaakceptowania w świetle art. 385¹ k.c. Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem Sądu Najwyższego nie budzi wątpliwości, że możliwość dowolnego kształtowania przez Bank tabeli kursów była rażąco niekorzystna dla powodów, jako konsumentów.

Nie budzi także żadnych wątpliwości, że art. 111 ust. 1 pkt 4 p.b. nie stoi na przeszkodzie badaniu przez sąd abuzywności postanowień umowy, skoro dotyczy jedynie samej możliwości ustalania tabel kursowych i obowiązku ogłaszania przez bank kursów walutowych. Nie oznacza to, że jednostronne ukształtowanie na tej podstawie sytuacji prawnej drugiej strony umowy nie podlega badaniu w kontekście klauzul niedozwolonych. Artykuł 111 ust. 1 pkt 4 p.b. nie stanowi przepisu ustawy w rozumieniu art. 1 ust. 2 Dyrektywy 93/13. Wyjątek wymieniony w tym przepisie wymaga bowiem, aby konkretny warunek umowny odzwierciedlał treść przepisu

prawa mającego zastosowanie między umawiającymi się stronami niezależnie od ich wyboru ewentualnie mającego domyślne zastosowanie między stronami, z uwzględnieniem jego ścisłej interpretacji (zob. wyrok TSUE z 21 grudnia 2021 r., C-243/20, DP i SG przeciwko *Trapeza Peiraios* oraz postanowienie Sądu Najwyższego z 30 marca 2023 r., I CSK 2897/22, niepubl.). W konsekwencji treść art. 111 ust. 1 pkt 4 Pr.b., nie stanowi argumentu na rzecz tezy, że postanowienia dotyczące denominacji (indeksacji) nie były stosowane w sposób nietransparentny, skoro dotyczy jedynie samej możliwości ustalania tabel kursowych i obowiązku ogłaszania przez bank kursów walutowych. Niedozwolony charakter zakwestionowanych postanowień nie polega bowiem na samym stosowaniu kursu banku, ale na tym, że jego wysokości kredytobiorcy nie mogli poznać przed przystąpieniem do umowy i spłatą poszczególnych rat.

W konsekwencji trafnie Sąd Okręgowy przyjął, że klauzule składające się na mechanizm denominacji kredytu do CHF w umowie łączącej strony są od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść powodów, którzy mogli udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną. Strony pozostają jednak związane umową w pozostałym zakresie, jeżeli jest to możliwe (zob. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – zasada prawna - z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56).

W przypadku, gdy eliminacja niedozwolonego postanowienia umownego doprowadzi do takiej deformacji umowy, że na podstawie pozostałej jej treści nie da się odtworzyć praw i obowiązków stron, to nie można przyjąć, że strony są związane pozostałą częścią umowy (zob. m.in. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21 oraz wyroki Sądu Najwyższego z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16 oraz z 24 października 2018 r., II CSK 632/17).

Umowa będzie dotknięta nieważnością, gdy bez abuzywnych postanowień jej obowiązywanie nie jest możliwe w świetle prawa krajowego i nie zaszły przesłanki umożliwiające zastosowanie regulacji zastępczej, a konsument postanowień abuzywnych nie potwierdził (zob. m.in. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21 oraz wyroki Sądu Najwyższego

z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18 i z 16 września 2021 r., I CSKP 166/21).

W razie stwierdzenia – tak jak to miało miejsce w okolicznościach sprawy - abuzywności klauzuli denominacyjnej utrzymanie umowy nie jest możliwe z prawnego punktu widzenia. Unieważnienie tej klauzul doprowadziłoby bowiem nie tylko do zniesienia mechanizmu denominacji oraz różnic kursów walutowych, ale również – pośrednio – do zaniknięcia ryzyka kursowego, które jest bezpośrednio związane z denominacją (indeksacją) kredytu do waluty (zob. m.in. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56 ; wyroki Sądu Najwyższego z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16; z 24 października 2018 r., II CSK 632/17; z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18; z 16 września 2021 r., I CSKP 166/21; z 13 maja 2022 r., II CSKP 464/22, niepubl.; z 9 września 2022 r., II CSKP 794/22, niepubl. oraz postanowienie Sądu Najwyższego z 27 kwietnia 2023 r., I CSK 3629/22, niepubl.).

Co do zasady, jeżeli sąd stwierdzi niedozwolony charakter określonego postanowienia umownego, to przyjmując jego bezskuteczność nie może uzupełnić umowy przez zmianę treści abuzywnego postanowienia. Takie uprawnienie mogłoby bowiem zagrażać realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 Dyrektywy, prowadząc do wyeliminowania zniechęcającego skutku wywieranego na przedsiębiorców przez zwykły brak stosowania takich warunków wobec konsumentów. Byliby oni w ten sposób zachęceni do stosowania nieuczciwych warunków, wiedząc, że nawet gdyby miały być one uznane za bezskuteczne, to umowa mogłaby zostać uzupełniona w niezbędnym zakresie przez sąd krajowy, co pozostałoby bez wpływu na jej ważność i bez istotnego uszczerbku dla ich interesów.

W konsekwencji przyjęcie przez Sąd Okręgowy, że strony nie są związane stosunkiem prawnym wynikającym z umowy kredytowej nie jest sprzeczne z zasadą proporcjonalności sankcji, skoro jest to efekt stosowania przez Bank praktyki w ramach której określał jednostronnie wysokość zobowiązania po zawarciu umowy, eksponując jednocześnie kredytobiorców na nieograniczone ryzyko kursowe (zob. m.in. wyroki TSUE z 14 czerwca 2012 r., C-618/10 *Banco Español de Crédito SA*; z 30 kwietnia 2014 r., C 26-13, *Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt*; z 26 marca 2019 r., C-70/17 i C-179/17, *Abanca Corporación*

Bancaria SA i Bankia SA oraz wyrok Sądu Najwyższego z 27 listopada 2019 r., II CSK 483/18).

Wbrew zarzutom skargi trafnie Sąd Okręgowy przyjął, że wyeliminowanie z umowy łączącej strony abuzywnych klauzul denominacyjnych nie pozwala na jej utrzymanie, co przemawia za niezwiązaniem stron stosunkiem prawnym wynikającym z umowy kredytowej i jest tożsame w skutkach z jej nieważnością. Wyeliminowanie ryzyka kursowego z umowy kredytu denominowanego (indeksowanego) do waluty obcej i uzasadniającego powiązanie oprocentowania ze stawką LIBOR jest tak daleko idącym przekształceniem umowy, że należy ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze. Postanowienia uznane za abuzywne określają bowiem główne świadczenia stron i mają konieczny charakter z punktu widzenia konstrukcji umowy kredytu denominowanego zaakceptowanego przez strony.

Nie zasługuje także na podzielenie stanowisko skarżącego, że w okolicznościach sprawy istniała możliwość zastąpienia przez Sąd Okręgowy postanowień niedozwolonych innymi i tym samym utrzymania umowy w mocy. Skarżący nie uwzględnia w tym zakresie wynikających z prawa unijnego warunków dopuszczalności substytucji klauzuli abuzywnej zgodnie z którymi, jest to możliwe tylko wtedy, gdyby brak zastąpienia narażał konsumenta, przez upadek umowy w całości, na szczególnie niekorzystne skutki, przy czym decydujące jest w tym przedmiocie zdanie konsumenta (zob. wyroki TSUE z 30 kwietnia 2014 r., C-26/13, *Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt*, z 3 października 2019 r., C-260/18, *Kamil Dziubak i Justyna Dziubak przeciwko Raiffeisen Bank International AG*; z 8 września 2022 r., C -80/21, C-81/21 i C-82/21, *D.B.P., i z 16 marca 2023 r., C-6/22, M.B.,U.B., M.B. przeciwko X S.A.*, z 12 października 2023 r., C-645/22, II CSKP 545/23 *R.A. i in. przeciwko Luminor Bank AS* oraz postanowienie z dnia 17 listopada 2021 r., C-655/20, *Marc Gómez del Moral Guasch przeciwko Bankia SA*).

Wynika to z faktu, że substytucja niedozwolonego postanowienia umownego jest dopuszczalna wtedy, gdy służy ochronie interesów konsumenta, a nie przedsiębiorcy. Ponadto opiera się ona na założeniu, że konsument, po udzieleniu

mu koniecznych informacji o konsekwencjach abuzywności klauzuli i upadku umowy, jest w największym stopniu powołany do tego, aby ocenić, czy upadek umowy jest dla niego niekorzystny, czy też nie, a jego wola w tej materii powinna być respektowana i nie powinna być zastępowana decyzją sądu, chociażby sąd oceniał sytuację konsumenta odmiennie (zob. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2024 r., II CSKP 874/22 i z 24 maja 2024 r., II CSKP 1560/22).

Wykluczyć należało możliwość wypełnienia luki w umowie przez odwołanie do art. 69 ust. 3 p.b. Wejście w życie – po zawarciu umowy łączącej strony - ustawy *antyspreadowej* nie pozwala w pełni wyeliminować z umowy postanowień zawierających niejasne reguły przeliczania należności kredytowych. Oceny niedozwolonego postanowienia umownego dokonuje się bowiem według stanu z chwili jej zawarcia a nie następczo (zob. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17). Ponadto ustawa *antyspreadowa* nie zawiera przepisów o charakterze dyspozytywnym, które mogłyby zastąpić nieuczciwe klauzule zawarte w umowie łączącej strony. Nie stwarzała też podstawy do formułowania przez powodów roszczeń przeciwko Bankowi o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli o zmianę postanowień umowy od chwili jej zawarcia, a umożliwia jedynie dokonanie zmiany postanowień umowy dotyczących sposobu waloryzacji niespłaconych rat na przyszłość. Nie oznacza to jednak, że nałożyła na nich obowiązek zachowania takiej formy spłaty albo wyłączyła możliwość zgłoszenia roszczeń powstałych na gruncie umów niespełniających wymagań stawianych umowom kredytowym w stosunkach z konsumentami (zob. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z 13 maja 2022 r., II CSKP 405/22, niepubl.).

Dotyczy to także sytuacji, gdy strony zawarły aneks do umowy. Wykładni art. 6 ust. 1 Dyrektywy 93/13 należy bowiem dokonywać w ten sposób, że sąd krajowy jest zobowiązany do stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem, nawet jeśli warunek ten został zmieniony przez strony w drodze umowy. Takie stwierdzenie pociąga za sobą przywrócenie sytuacji, w jakiej znajdowałby się konsument w braku warunku, którego nieuczciwy charakter zostałby stwierdzony, chyba że konsument przez zmianę nieuczciwego warunku zrezygnował z takiego przywrócenia w drodze wolnej i świadomej zgody, czego Sądy *meriti* w sprawie nie stwierdziły. Jednakże z przepisu

tego nie wynika, że stwierdzenie nieuczciwego charakteru pierwotnego warunku umownego miałooby co do zasady skutek w postaci unieważnienia umowy, jeżeli zmiana tego warunku pozwala na przywrócenie równowagi między obowiązkami i prawami tych stron wynikającymi z umowy i na usunięcie wady obciążającej ten warunek (zob. wyrok TSUE z 29 kwietnia 2021 r., C-19/20).

W ugruntowanym orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalony jest także pogląd, że nie jest możliwe – wbrew woli konsumenta - zastąpienie niedozwolonego postanowienia umownego odsyłającego do kursu waluty wynikającego z tabeli bankowej odwołaniem do kursu średniego ustalanego przez NBP względnie kursu rynkowego waluty (zob. m.in. postanowienie Sądu Najwyższego z 23 sierpnia 2022 r., I CSK 1669/22, niepubl.; wyroki Sądu Najwyższego z 24 lutego 2022 r., II CSKP 45/22; z 10 maja 2022 r., II CSKP 163/22, II CSKP 285/22 i II CSKP 382/22, niepubl.; z 19 maja 2022 r., II CSKP 985/22; i z 20 maja 2022 r., II CSKP 403/22, niepubl.).

Możliwości usunięcia luki w umowie nie stwarza art. 358 § 2 k.c. wprowadzony do kodeksu cywilnego z dniem 24 stycznia 2009 r. ustawą z dnia 23 października 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Prawo dewizowe, Dz.U. z 2008 r., Nr 228, poz. 1506). Dotyczy on bowiem zobowiązań wyrażonych w walucie obcej, a w przypadku kredytu denominowanego do CHF waluta obca stanowi jedynie miernik wartości zobowiązania zaciągniętego w walucie polskiej i świadczeń spełnianych przez kredytobiorców w walucie obcej. Spełnienie przez Bank świadczenia w walucie obcej było od początku wyłączone, a kwota kredytu mogła być wypłacona wyłącznie w złotych. Ponadto zamiarem pozwanego nie było stosowanie kursu średniego NBP, lecz kursów z tabeli Banku, co miało mu zapewnić wyższy zysk ze *spreadu* walutowego. Przyjęcie, że wolą stron było stosowanie innego kursu, odrywałoby się zatem od ich rzeczywistej woli.

Powyższej oceny nie zmienia ewentualne uznanie umowy kredytowej za kreującą zobowiązanie ciągłe i przyjęcie na podstawie ogólnych reguł prawa międzyczasowego, że do takiego zobowiązania powinny mieć bezpośrednie zastosowanie przepisy wchodzące w życie w czasie trwania stosunku prawnego. Artykuł 358 § 2 k.c. w nowym brzmieniu mógłby bowiem znajdować zastosowanie

wyłącznie do stosunków ciągłych istniejących w chwili jego wejścia w życie. Przyjęcie natomiast, że umowa kredytowa była nieważna lub bezskuteczna z powodu niemożności ustalenia wiążącego kursu waluty obcej w chwili jej zawarcia oznacza, że stosunek prawny nigdy nie powstał, w związku z czym nie ma przedmiotu, do którego dałoby się zastosować wymieniony przepis (zob. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z 28 marca 2024 r., II CSKP 1308/22, niepubl.).

Nie można też dokonać wykładni umów kredytowych na podstawie art. 65 § 2 k.c. lub art. 56 k.c. w zw. z art. 354 k.c., już po usunięciu z nich postanowień abuzywnych, w celu ustalenia zgodnego celu i zamiaru stron co do sposobu ustalenia kursu CHF. Sprowadzałoby się to bowiem do zmiany treści klauzuli denominacyjnej (indeksacyjnej), prowadząc do zmiany jej rozumienia przez wprowadzenie odesłania do wartości rynkowej CHF. Dla rozstrzygnięcia o utrzymaniu umowy w mocy nieadekwatne jest odwoływanie się do hipotetycznej woli stron groziłoby to bowiem ryzykiem dalszego pogorszenia sytuacji strony dotkniętej nadużyciem, gdyby strona, która narzuciła niedozwolone postanowienie umowne wywodziła, że nie zawarłaby umowy z jego pominięciem.

Nie jest również możliwe uznanie, że tego rodzaju kredyt należy od początku traktować jak kredyt walutowy, którego przedmiot stanowiła ustalona kwota w walucie obcej. Przyjęcie takiego założenia byłoby bowiem sprzeczne z wolą stron umowy, w której wyraźnie przewidziano wypłatę i spłatę kwoty kredytu w złotych. Podkreślenia wymaga, że kredyt denominowany do waluty obcej funkcjonalnie nie różni się od kredytu indeksowanego do waluty obcej – posłużenie się w umowie walutą obcą służyło bowiem jedynie zastosowaniu - właśnie w postaci waluty obcej - innego niż pieniądź miernika wartości, a nie transferu waluty obcej do kredytobiorcy i spełnianiu świadczeń w tej walucie.

Nie jest także możliwe zarządzenie lukom wynikającym z usunięcia nieuczciwego warunku zawartego w umowie kredytowej przez zastosowanie przepisów prawa krajowego, które mogłyby mieć zastosowanie do umowy tylko odpowiednio lub przez analogię i które odzwierciedlają regułę obowiązującą w krajowym prawie zobowiązań (zob. wyrok TSUE z 16 marca 2023 r., C-6/22, M.B.,U.B.,M.B. przeciwko X S.A.). Wykluczyć zatem należy możliwość odwołania się

per analogiam do art. 41 Prawa wekslowego.

Zgodnie z orzecnictwem TSUE art. 5 i 6 Dyrektywy należy bowiem interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie temu, by sąd krajowy, który stwierdził nieuczciwy charakter warunku umowy dokonał wykładni tego warunku w celu złagodzenia jego nieuczciwego charakteru, nawet jeśli taka wykładnia odpowiadałaby wspólnej woli stron. W konsekwencji art. 6 ust. 1 Dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że niezgodny z tym artykułem jest przepis prawa krajowego dający sądowi możliwość uzupełnienia umowy przez zmianę treści owego warunku. Możliwość taka istniałaby tylko w przypadku, gdyby stwierdzenie nieważności nieuczciwego warunku zobowiązywało sąd do unieważnienia umowy w całości, narażając tym samym konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje, czego Sądy *meriti* w okolicznościach sprawy nie stwierdziły (zob. wyrok z 18 listopada 2021 r. C – 212/20, M.P., B.P. przeciwko „A” i z 29 kwietnia 2021 r., C – 19/20, Bank BPH).

Zarzuty naruszenia art. 69 ust. 3 Pr.b. oraz art. 65 § 1 i 2 k.c. i art. 358 § 2 k.c., w zw. z art. 6 ust. 1 Dyrektywy oraz art. 385¹ § 2 k.c., art. 385² k.c., art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 6 ust. 1 Dyrektywy 93/13 nie zasługiwały zatem na uwzględnienie.

Z przytoczonych względów na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji, a o kosztach postępowania kasacyjnego na podstawie art. 98 § 1 i 3, art. 99 k.p.c. oraz art. 98 § 1¹ k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 w zw. z art. 398²¹ k.p.c. i § 10 ust. 4 pkt 2 w zw. z § 2 pkt 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz. U. z 2023, poz. 1935, ze zm.).

Monika Koba

Paweł Grzegorzczak

Karol Weitz

[A.T.]

[SOP]